

ศึกษาผ้าทอเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา

A Study of Ko Yor Weaving Fabric in Muang Songkhla District, Songkhla Province

ชาญชัย ปาณูปกรณ์ (Chanchai Panupakorn)*
พรศักดิ์ พรหมแก้ว (Pornsak Promkaew)**
จำเริญ แสงดวงแข (Jumrern Saengdounghae)***

คำสำคัญ

ผ้าทอเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา

คำนำ

มนุษย์มีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป พร้อมกันนั้นมนุษย์ก็รู้จักใช้ความคิดในการปรับเปลี่ยนสิ่งต่างๆทางธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นให้เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของตนเอง งานหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นงานที่เกิดจากความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์โดยการนำเอาวัสดุจากธรรมชาติมาประดิษฐ์เป็นสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ และมีการสืบทอดความคิดและวิธีการ ตลอดจนพัฒนาต่อๆ กันมาจนมีลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นนั้นๆ

*มหาบัณฑิต หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ

**อาจารย์ สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ (อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์)

***ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ (อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์)

เกาะยอเป็นเกาะเล็ก ๆ เกาะหนึ่งในทะเลสาบสงขลา ชาวเกาะยอมีชื่อเสียงด้านศิลปหัตถกรรมการทอผ้ามาเป็นเวลาช้านานนับร้อย ๆ ปี ผ้าทอเกาะยอได้รับการยอมรับว่าเป็นผ้าพื้นเมืองที่มีสีสันและลวดลายสวยงาม โดยเฉพาะในส่วนของลายผ้า นั้นได้มีการพัฒนาขึ้นมาเป็นลำดับจนเกิดเป็นลายต่าง ๆ มากมายแต่ยังมีผู้คนจำนวนไม่น้อยที่ขาดความภาคภูมิใจในมรดกวัฒนธรรมของท้องถิ่นตนเอง กลับหันไปนิยมกับวัฒนธรรมใหม่ ๆ ที่มาจากสังคมภายนอกจนทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ มากมาย ดังนั้นการช่วยกันศึกษา อนุรักษ์ และส่งเสริมพัฒนาวัฒนธรรมพื้นบ้าน จึงเป็นสิ่งสำคัญ และมีความจำเป็นอย่างเร่งด่วน

ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเรื่อง “ศึกษาผ้าทอเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา” ผลการศึกษาจะทำให้ทราบถึงภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการทอผ้าของชาวเกาะยอ อันจะทำให้คนในท้องถิ่นเกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง และเป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อชาวเกาะยอ ตลอดจนหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่จะได้ร่วมกันอนุรักษ์และส่งเสริมพัฒนาผ้าทอเกาะยอได้อย่างเหมาะสมต่อไป

ความสำคัญของการวิจัย

1. เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการทอผ้าของชาวเกาะยอไว้อย่างเป็นระบบ อันจะทำให้คนในท้องถิ่นเกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของท้องถิ่น ตนเอง และเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาอาชีพการทอผ้ามากยิ่งขึ้น
2. เป็นประโยชน์ต่อทางราชการและหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องที่สามารถจะนำเอาผลการวิจัยนี้ไปปรับใช้ในการอนุรักษ์และส่งเสริมพัฒนาการทอผ้าทอเกาะยอ ตลอดจนการทอผ้าพื้นบ้านในท้องถิ่นอื่น ๆ ต่อไป
3. ทำให้ผู้ปฏิบัติงานวิจัยนี้ได้เห็นความสำคัญของการศึกษาเกี่ยวกับการทอผ้าของชาวเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา และสามารถที่จะนำเอาวิธีการศึกษาไปปรับใช้เป็นแนวทางในการศึกษาเรื่องทำนองนี้ต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้าตามขั้นตอนดังนี้

1. ชั้นสำรวจและศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง
2. ชั้นเก็บรวบรวมข้อมูล
 - 2.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร
 - 2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม โดยการสังเกตและการสัมภาษณ์บุคคลต่าง ๆ รวมทั้งการถ่ายภาพประกอบตามความเหมาะสม
3. ชั้นจัดกระทำกับข้อมูล
 - 3.1 นำข้อมูลที่ได้จากเอกสารต่าง ๆ จากการสังเกต และจากการสัมภาษณ์ มาตรวจสอบความสมบูรณ์ และเก็บข้อมูลเสริมในส่วนที่ยังไม่สมบูรณ์ตามที่ได้กำหนดไว้ในขอบเขตด้านเนื้อหา
 - 3.2 นำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาศึกษาวิเคราะห์และจัดภาพประกอบให้เหมาะสม สอดคล้องกับประเด็นที่กำหนดไว้ในขอบเขตด้านเนื้อหา
4. ชั้นนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้า ผู้วิจัยเสนอผลการศึกษาค้นคว้าด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) โดยมีตารางและภาพประกอบบางตอน

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. องค์ประกอบในการผลิตผ้าทอเกาะยอ

1.1 วัสดุและอุปกรณ์ การทอผ้าทอเกาะยอต้องใช้วัสดุและอุปกรณ์หลายอย่าง ได้แก่ เส้นด้ายและสีย้อมเส้นด้าย อุปกรณ์เตรียมเส้นด้าย (ที่สำคัญ ได้แก่ ดอกสวิง ไนกรอเส้นด้าย หลอดคั้น รางคั้น หลักคั้น ตะขอเกี่ยวระหัด และไม้ขีดเส้นด้าย) เครื่องทอผ้า (ซึ่งประกอบไปด้วยส่วนต่างๆ ที่สำคัญ ได้แก่ ฟืม เขาทูก กระสวย ไม้แท่นม้วนผ้า ขานเหยียบ สายกระตุก หลอดเส้น ด้ายยืน หลอดเส้นด้ายพุ่ง ที่นั่งคานทอ และฝัก)

1.2 เงินทุน จำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ เงินทุนคงที่ และเงินทุนหมุนเวียน เงินทุนคงที่เป็นเงินทุนที่ใช้ในการสร้างโรงเรือนและเครื่องมือทอผ้า ส่วนเงินทุนหมุนเวียนเป็นเงินทุนที่ใช้เป็นค่าจ้างแรงงาน การขนส่ง การซื้อเส้นด้ายต่างๆ แหล่งเงินทุนส่วนใหญ่ได้จากเงินกำไรสะสม กู้จากธนาคารพาณิชย์ เล่นแชร์ และกู้เงินนอกระบบ

1.3 แรงงาน แรงงานที่ใช้ในการผลิตผ้าทอเกาะยอส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานจากสมาชิกในครอบครัว และแรงงานจากเพื่อนบ้าน โดยจะมีการแบ่งงานกันทำตามความถนัดของแต่ละคน

1.4 การจัดการการจัดการในการผลิตผ้าทอเกาะยอเป็นการจัดการกันเองภายในครอบครัวหรือภายในกลุ่มของผู้ประกอบการ ซึ่งจะครอบคลุมทั้งการจัดการด้านวัสดุและอุปกรณ์ การควบคุมการผลิต การตลาด และการติดต่อประสานงานกับบุคคลภายนอก

2. ขั้นตอนการทอผ้า ลายผ้า และคุณค่าของผ้าทอเกาะยอ

2.1 ขั้นตอนการทอผ้า ประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ 2 ขั้นตอน คือ ขั้นการเตรียมเส้นด้าย และขั้นทอ

2.2 ลายผ้า ลายผ้าทอเกาะยอจำแนกได้ 2 แบบ คือ ลายแบบดั้งเดิม และลายแบบปัจจุบัน ลายแบบดั้งเดิมหลายลายขาดการสืบทอดจึงทำให้ไม่นิยมกันในปัจจุบัน เช่น ลายพญาครุฑ ลายหนานาง ลายดอกโบตั๋น ลายเครือวัลย์ ลายดอกล้อม ลายดอกกรัก ลายมิลิกันต่อดอก ลายดับเต่า เป็นต้น แต่ลายแบบดั้งเดิมบางลายได้รับการสืบทอดและยังคงนิยมทอกันอยู่ในปัจจุบัน เช่น ลายราชวัตร ลายราชวัตรก้านแย่ง ลายคชกรีช ลายตะเคียน ลายดอกพิกุลล้อม ลายลูกแก้วประยุกต์ เป็นต้น ส่วนลายปัจจุบันที่นิยมทอกันมาก เช่น ลายดอกพิกุล ลายลูกสน ลายดอกโคม ลายดอกจันทร์ ลายสอง ลายสี่เหลี่ยม ลายดอกชุก ลายดอกมุก ลายก้างปลา ลายผกากรอง เป็นต้น

2.3 คุณค่าของผ้าทอเกาะยอ ผ้าทอเกาะยอมีคุณค่าในด้านต่าง ๆ ดังนี้

2.3.1 คุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอย โดยการนำผ้าทอเกาะยอไปตัดเย็บเป็นเสื้อ กระโปรง สวมใส่ไปทำงาน และนำไปแปรรูปเป็นสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น เนคไท ผ้าเช็ดหน้า กระเป๋า ผ้าพันคอ ผ้าห่อหุ้มกล่องกระดาษหิซซู เป็นต้น

2.3.2 คุณค่าด้านความงามและศิลปะ ผ้าทอเกาะยองามด้วยความสมดุล สีสัน จังหวะหรือช่วงจังหวะ ความประสานกลมกลืน ความขัดแย้ง และจุดเด่นในงานศิลปะ

2.3.3 คุณค่าด้านวัฒนธรรม การสวมใส่ผ้าทอเกาะยอของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมของการใช้ผ้าทอเกาะยอได้เป็นอย่างดี

2.3.4 คุณค่าด้านเศรษฐกิจ การผลิตผ้าทอเกาะยอก่อให้เกิดรายได้ในครอบครัวและในชุมชน ทำให้ฐานะของผู้ผลิตดีขึ้น และมีส่วนทำให้เศรษฐกิจในชุมชนดีขึ้นด้วย

2.3.5 คุณค่าด้านสังคมสัมพันธ์ การผลิตผ้าทอเกาะยอก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว ในชุมชน ระหว่างชุมชน และระหว่างประเทศ

2.3.6 คุณค่าด้านการสร้างจิตินทรีย์ การผลิตผ้าทอเกาะยอส่งผลให้ชาวเกาะยอมีความสามัคคี อดทน มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ชยันหมั่นเพียร ประหยัด และรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

2.3.7 คุณค่าด้านอื่นๆ เช่น คุณค่าในการส่งเสริมการท่องเที่ยว คุณค่าด้านการส่งเสริมหัตถกรรม ในครัวเรือน เป็นต้น

3. การสืบทอดการทอผ้าทอเกาะยอ

3.1 วิธีการสืบทอด ช่างทอผ้าทอเกาะยอส่วนใหญ่ได้รับช่วงการสืบทอดฝีมือทางช่างมาจากบรรพบุรุษ ผู้สืบทอดรู้จักฝึกให้ผู้รับการสืบทอดมีความรับผิดชอบ รักในงานฝีมือตั้งแต่เด็ก ๆ

3.2 ปัญหาในการสืบทอด การสืบทอดการทอผ้าทอเกาะยอมีปัญหาอยู่บ้าง ที่สำคัญ ได้แก่ บุตรหลาน ในครอบครัวไม่สนใจศึกษาการทอผ้าจากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ประกอบกับบางคนมีค่านิยมให้บุตรหลานรับราชการ จึงทำให้ขาดช่างฝีมือและกำลังผลิต การสืบทอดทำกันในวงจำกัดขาดตัวผู้สืบทอดอย่างจริงจังและกว้างขวาง

อภิปรายผล

1. ผ้าทอเกาะยอเป็นศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านของชาวเกาะยอที่มีประวัติมายาวนาน มีเอกลักษณ์และมีชื่อเสียง มาจนถึงปัจจุบัน การที่ผ้าทอเกาะยอยังคงมีการสืบทอดและรักษาเอกลักษณ์ไว้นั้น แสดงให้เห็นถึงการยอมรับ ในภูมิปัญญาของชาวบ้านเกาะยอเองเป็นสำคัญ ชาวบ้านจึงรู้สึกหวงแหนและพยายามสืบทอดศิลปหัตถกรรมนี้ต่อกันมา

2. ผ้าทอเกาะยอในปัจจุบันมีหลายต่าง ๆ หลากหลายและสวยงามทั้งที่เป็นลายดั้งเดิมและลายปัจจุบัน เป็นที่นิยมของผู้คนทั่วไปอันเนื่องมาจากภูมิปัญญาดั้งเดิมส่วนหนึ่ง และการประดิษฐ์คิดค้นของคนรุ่นใหม่ ๆ อีกส่วนหนึ่ง

3. ผ้าทอเกาะยอมีคุณค่าทั้งในแง่ประโยชน์ใช้สอยและคุณค่าทางด้านจิตใจ การที่ผ้าทอเกาะยอมีคุณค่าในลักษณะดังกล่าวเนื่องจากผ้าทอเกาะยอมีความคงทน เนื้อผ้าแน่น สีไม่ตกง่าย และมีลายต่างๆ ให้เลือกตามความต้องการ

4. การสืบทอดการทอผ้าทอเกาะยอมีปัญหาต่าง ๆ อยู่บ้าง เนื่องจากลูกหลานในครอบครัวไม่ได้สานต่อความรู้นั้น ๆ ผู้ที่มาสืบทอดบางคนไม่มีความอดทนพอ ขาดความพยายามต้องล้มเลิกความตั้งใจไปในระหว่างฝึก ก็มิได้ จึงทำให้เป็นปัญหาในด้านผู้สืบทอดการทอผ้าทอเกาะยอซึ่งปัญหาดังกล่าวนี้ยังคงเป็นปัญหาหลักอยู่ในปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- ชาญชัย ปาณูปกรณ์. (2547). ศึกษาผ้าทอเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ชูดา จิตพิทักษ์ และทัศนีย์ พิกุล. (2542). “หัตถกรรมพื้นบ้านภาคใต้,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 10. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- รัตน์ อุทัยผล. (2523). หัตถกรรมประจำถิ่น. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิธการพิมพ์.
- วรรณีย์ วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอร์สัน. (2531). “ศิลปหัตถกรรมพื้นถิ่น,” ใน พื้นถิ่นพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม.
- วิบูลย์ ลีสุวรรณ. (2535). ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์.
- สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2542). “เกาะยอ,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 1. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.